

Bloc B1

Associacionisme i esport. Perspectiva dels tècnics i les tècniques esportius en la definició d'estratègies de participació d'infants i joves immigrants¹

Teresa Lleixà Arribas

Grup de Recerca Educació Física (EF) i Esport - Didàctica de l'Expressió Musical i Corporal (DEMC). Universitat de Barcelona (UB)

Bloc B1

Resum

L'associació esportiva esdevé un espai on infants i joves immigrants aprenen a relacionar-se, a ser responsables i autònoms. El present article se centra en l'anàlisi de les necessitats de la població immigrada en edat escolar envers l'associacionisme esportiu, per tal d'establir directrius que en potenciïn la participació. S'han seleccionat quatre associacions esportives, en zones geogràfiques diferents, que estan duent a terme programes específics d'integració i que han estat interessades a col·laborar. L'article reflecteix l'opinió dels tècnics i les tècniques esportius en relació amb la identificació dels factors que limiten o faciliten la pràctica esportiva en contextos de diversitat cultural.

Paraules clau: associacionisme, esport, immigració, integració.

1. Projecte de recerca subvencionat dins de la convocatòria AMIC-2005 d'ajuts de suport a projectes de recerca interuniversitaris i/o intrauniversitaris en matèria d'immigració a Catalunya finançada per la Secretaria per a la Immigració i la Direcció General de Recerca de la Generalitat de Catalunya.

1. Introducció

Resulta freqüent, en la societat actual, la referència al potencial integrador de l'esport per a la població nouvinguda, sense sotmetre aquesta opinió a una anàlisi rigorosa que permeti establir estratègies d'actuació. Aquest article pretén avançar en el coneixement envers l'esport com a eina d'inclusió social, tot utilitzant la perspectiva dels tècnics i les tècniques esportius en la definició d'estratègies de participació d'infants i joves immigrants. Les aportacions de l'article corresponen a una part de la recerca *Associacionisme i esport. Estratègies per a la participació d'infants i joves immigrants en el teixit associatiu de barri*, realitzada en el marc de la convocatòria AMIC-2005.

Aquesta recerca té un antecedent clar en una d'anterior, realitzada pels membres del mateix grup, *L'educació física, l'esport i les activitats físiques no lectives, com a mitjà de normalització i d'inclusió de l'alumnat nouvingut i amb risc d'exclusió social (ARIE 2004)*. En aquest cas es va fer un estudi en 230 centres escolars de tot Catalunya amb elevada presència d'alumnat immigrant.

Les enquestes del professorat d'EF, alumnat i altres agents educadors van permetre una aproximació al potencial inclusor de l'educació física i esportiva. Van permetre també determinar la necessitat de conèixer, per part dels/de les educadors/ores i monitors/ores, les diferents formes d'entendre el cos, la salut i la higiene en les diferents cultures. Van posar de manifest la utilitat de les estratègies que fomenten la participació activa de l'alumnat. Finalment, van fer palesa la importància de la transferència de comportaments solidaris i cooperatius propis de l'activitat física, trobant vies per reproduir-los a les diferents situacions de la vida quotidiana.

2. L'activitat física i l'esport en la inclusió social del jovent immigrant

Podem definir diversos punts de vista sota els quals analitzar la integració de la població immigrada a través de l'esport. Barreto (2004) en recull tres de força diferenciats que, al mateix temps, poden incloure perspectives diverses. D'una banda, hi hauria aquells estudis que analitzen la influència recíproca entre la cultura del país d'origen i la cultura del país d'acollida, en tenir l'esport la capacitat d'aglutinar la imatge i els valors d'ambdues societats. En aquest cas, hem de tenir en compte les circumstàncies en les quals es pugui donar el fenomen contrari, és a dir, que les diferents característiques de pràctica entre les ètnies aguditzin les diferències.

Una segona situació d'anàlisi seria la participació en associacions esportives, on es dona el cas que si aquestes són homogènies ètnicament, formar-ne part permet desenvolupar el sentiment de pertinença a un grup i la nostàlgia del país d'origen. Al contrari, la participació en associacions múltiples ètnicament pot accelerar el procés d'integració.

La tercera situació d'anàlisi correspondria a les associacions de caràcter informal que permeten el contacte directe entre familiars i amics, de tal manera que es pugui facilitar la connexió interètnica o no.

En el nostre cas hem optat per la segona situació d'anàlisi, és a dir, la que es refereix a **associacions esportives ètnicament múltiples**. Cal esmentar que aquest estudi s'ha realitzat en el context català i això té una especial significació pel fet que és una de les poques comunitats autònomes que inclou en les seves polítiques educatives el tema de l'esport i la immigració. Així ho assenyalava el document *Sport and multiculturalism* (PMP i Institute Of Sport And Leisure Policy, 2004, pàg.16). Aquest estudi situa Espanya –dins l'espectre de països en relació amb les tendències de les polítiques esportives– en una posició d'assimilacionisme, però amb polítiques generals que apunten a minvar els desavantatges. A més, posa de manifest les poques publicacions sobre polítiques esportives en relació amb les minories ètniques estatals.

Resulta evident que les polítiques esportives, i, sobretot, quan aquestes es concreten en la dinàmica i el funcionament de les associacions, haurien d'utilitzar el potencial de cohesió integrador de l'esport. En una publicació anterior (Lleixà i Soler, 2004), assenyalàvem un seguit de directrius que permetien una socialització compartida a través de l'esport:

- Diversificar el programa d'activitats per poder adaptar-se als diferents interessos i significats que cadascú atorga a l'esport.
- Donar resposta a les expectatives socials i relacionals que poden generar-se al voltant de la seva pràctica.
- Potenciar actituds positives cap a la interculturalitat, actuant com a factor sensibilitzador de l'enriquiment resultant de la comunicació entre cultures.
- Reforçar actituds cooperatives i solidàries. Cal tenir en compte que a les activitats físicoesportives acostumen a donar-se les condicions d'interacció necessàries per engendrar aquestes actituds.
- Combatre prejudicis i estereotips. Les situacions de pràctica esportiva han de permetre que els i les joves esportistes es coneguin millor entre si i, també, coneguin millor les diferents cultures d'origen.
- Introduir mecanismes per ajudar a la construcció de la identitat personal.

L'associació esportiva és un espai d'inclusió multicultural i, per tant, un espai que permet educar en la interculturalitat; cal intentar, doncs, que es donin realment les condicions necessàries. F. Carbonell (2000) estableix quatre condicions perquè això esdevingui:

- a) Conscienciar-nos i reconèixer l'existència d'actituds excloents.
- b) Tenir present que aquestes actituds produeixen, mantenen i reproduïxen la injusta estratificació social vigent.

- c) Identificar els prejudicis que volen justificar i legitimar les desigualtats, a partir de la diversitat cultural, i que fan a les persones marginades responsables del seu estatus.
- d) Canviar aquelles actituds generadores dels processos d'exclusió pel reconeixement de la igualtat de tots els humans.

En una vista panoràmica de les entitats esportives, hem observat que moltes vegades el club tanca les portes a infants i joves immigrants i l'associació les hi obre. És un espai de trobada ideal dels diferents grups que conviuen al barri, però sobretot per als nouvinguts. En l'associació, les persones usuàries del barri troben un lloc que els permet construir identitats col·lectives i originar sentiments de pertinença. Amb això, el tècnic o la tècnica té molt a dir dins d'aquest espai, ja que és la persona que ha de guiar i intrumentalitzar aquests elements. Com diu Sánchez Martín (2003), *l'espai esportiu és un lloc de reunió on es relliga la societat i es materialitza la comunitat*.

A hores d'ara resulta inqüestionable que per aprofitar el potencial inclusiu de l'educació física i l'esport, la intervenció ha de ser intencionada en aquest sentit. Una de les actuacions que s'ha dut a terme dintre de l'àmbit de l'activitat física ha estat el Programa de responsabilitat personal i social (PRPS) (Escartí *et al.*, 2005), aplicat a diversos centres educatius del país, utilitzant estratègies específiques per part de professors/ores, mestres, entrenadors/ores, monitors/ores, tècnics/iques i psicòlegs/òlogues esportius. Com diu Escartí (2005, p. 29), la realització d'activitats esportives, per tot el que impliquen, es converteix en una bona metàfora per a la vida, ja que potencien aspectes socials molt importants, com el sentiment identitari i, per tant, de pertinença a un grup que fa que la persona se senti integrada i acollida. Som i ens reafirmem com a persones en la mesura que som acceptats per la resta de persones que ens envolten. Altres habilitats que s'aprenen en espais de realització d'activitats esportives són aprendre a treballar en grup, resoldre problemes, demorar la recompensa, etc. Sobre el PRPS, Escartí (2005, p. 30) veu com aquest Programa ha estat aplicat a diferents poblacions d'infants i joves en situació de risc d'exclusió social. D'altra banda, una de les conseqüències de la investigació és que els professors i professores amb competències específiques obtenen resultats més satisfactoris dels seus estudiants. Hi ha, per tant, la necessitat per part dels educadors i les educadores de l'adquisició d'unes competències específiques d'acord amb el context en el qual treballen. Una de les qualitats importants del PRPS és la seva transversalitat, ja que aquest programa té com a objectiu ensenyar als infants i joves amb risc habilitats no sols dirigides al context concret de la pràctica de l'activitat física, sinó que va més enllà: que puguin adquirir habilitats psicològiques i socials per integrar-se en tots els àmbits i contextos de la vida.

Les associacions esportives són un espai ideal perquè el jovent immigrant i en risc d'exclusió adquireixin les habilitats que els permetin integrar-se. Perquè això sigui possible, els tècnics i les tècniques hauran de tenir una sèrie de competències per aplicar estratègies d'inclusió.

Un dels objectius de la present recerca ha estat descriure i comprendre com es du a terme l'atenció als casos de diversitat en les associacions esportives catalanes i quines estratègies d'inclusió s'apliquen.

3. Perspectiva dels tècnics i les tècniques esportius en la definició d'estratègies de participació del jovent immigrant. La nostra recerca

■ 3.1. Context metodològic i selecció dels casos

Els resultats dels quals aquí donem difusió representen una part dels obtinguts en el conjunt de la recerca *Associacionisme i esport. Estratègies per a la participació d'infants i joves immigrants en el teixit associatiu de barri*, realitzada en el marc de la convocatòria AMIC-2005. Aquesta recerca es va plantejar sota la finalitat de *Potenciar, mitjançant la pràctica esportiva, la inclusió social de la població immigrant tot establint directrius d'intervenció en les associacions esportives dirigides a infants i joves en edat escolar*. Aquesta finalitat es va concretar en un seguit d'objectius que podem agrupar segons l'àmbit d'actuació al qual es refereixen.

Quadre 1. Objectius en funció dels àmbits d'actuació a què es refereixen

Tipologia de les activitats

- Identificar els hàbits de pràctica d'activitat física de la població immigrada.
- Analitzar l'impacte en la població immigrada de l'oferta esportiva municipal dirigida a infants i joves en edat escolar.
- Determinar el tipus i les característiques de l'activitat esportiva que afavoreix la participació de la població immigrada.

Gestió de recursos humans i materials

- Valorar la gestió dels recursos humans tot destacant rols, funcions i actituds envers la immigració.
- Definir estratègies de gestió de recursos humans i materials que afavoreixin la participació esportiva de la població immigrada.

Xarxa relacional (administracions, institucions educatives formals, altres agents socials)

- Analitzar la intervenció de les administracions, les institucions educatives formals i altres agents socials en l'oferta i l'organització d'activitats esportives de participació ciutadana en relació amb el seu impacte en la població immigrada en edat escolar.

La metodologia utilitzada va ser una metodologia d'enfocament qualitatiu, concretada en l'estudi col·lectiu de casos. Es van seleccionar quatre associacions esportives. Els criteris de selecció van ser que estiguessin ubicades en contextos amb un percentatge elevat de població immigrada i també que representessin nuclis de població de diferent tipologia (Barcelona, cinturó metropolità, comarques, capital de demarcació). D'aquesta manera, les associacions seleccionades van ser:

- Associació Esportiva Ciutat Vella
- Associació Esportiva Hospitalet
- Consell esportiu del Vallès Occidental-Terrassa (Projecte: l'activitat física com a element conciliador social)
- Institut Municipal d'Acció Esportiva-Lleida

En cadascun dels casos, es va realitzar una anàlisi documental i tres categories d'entrevistes semiestructurades:

- a) A la persona responsable o directiva de l'associació
- b) Als tècnics i tècniques o monitors i monitores
- c) A les persones usuàries

Aquestes entrevistes van ser analitzades amb un programa d'anàlisi qualitatiu (NVivo). En el present article volem donar la paraula als tècnics i tècniques esportius pel que fa als diferents àmbits d'anàlisi.

2. Resultats principals. El punt de vista del/de la tècnic/a esportiu

L'anàlisi de les entrevistes als tècnics i les tècniques esportius ens permet una aproximació a la realitat en funció de les categories preestablertes, és a dir, la tipologia de les activitats, la gestió dels recursos humans i materials i la xarxa relacional.

■ 2.1. En funció de la tipologia de les activitats

En els diferents casos, el futbol i el futbol sala apareixen, sens dubte, com les activitats més sol·licitades. En segon terme, apareix el bàsquet, i, més endavant, el handbol. Una qüestió interessant per considerar és que aquests esports que tenen més acceptació serveixen, sovint, com a reclam per apropar els nens i nenes immigrants a les associacions esportives i al mateix temps s'utilitzen per superar els factors limitadors com serien la manca d'hàbits de pràctica i la resistència als esports desconeguts.

Tot i això, el factor gènere constitueix un factor condicionant important. Malgrat que pugui semblar un tòpic, el futbol segueix sent un esport per a nois i el voleibol, per a noies. En el cas de les noies immigrades, això es fa més palès, ja que el voleibol és un esport molt practicat per la població femenina en molts països del centre i sud del continent americà. Les poques noies que intenten practicar esports com el futbol o el bàsquet molt sovint es queden soles, i això obliga moltes vegades a fer que la temporada següent marxin de l'equip.

D'altra banda, trobem moltes més noies en les categories inferiors, és a dir, que existeix molt més abandó en créixer per part de les noies que dels nois. Tanmateix, aquesta situació coincideix amb el comportament de la població autòctona, tal com s'ha posat de manifest en estudis sobre aquesta temàtica (García Bonafé i Asins, 1995; Makazaga *et al.*, 2001).

El tema recurrent, però, és que en la relació amb l'esport, les noies estan fortament condicionades per l'entorn familiar, sobretot les que pertanyen a cultures influenciades per la religió musulmana, cultures patriarcals o entorns rurals.

Entre les noies, tenen bona acollida les activitats de tipus rítmic o expressiu com aeròbic, *aeròbic dance*, *hip hop*, etc. Tot i així, no n'hem trobat una oferta generalitzada, a voltes per qüestions organitzatives.

Respecte a la competició esportiva, lluny del dilema que molt sovint trobem en els contextos escolars sobre els aspectes positius i negatius de la competició, tots els tècnics i les tècniques entrevistats coincideixen a assenyalar la competició com quelcom positiu. Consideren que constitueix un fet motivant per a infants i joves que fa que es prenguin més seriosament les seves tasques. Els tècnics i les tècniques reconeixen que cal combatre aspectes de violència i agressivitat (els infants són molt competitius i, a més a més, aprenen aquests aspectes dels mitjans de comunicació). En aquesta línia, se n'ha de potenciar els aspectes lúdics i es veu com un fet educatiu que els/les jugadors/ores aprenguin a guanyar i a perdre i sobretot que puguin veure els resultats de l'esforç.

Un altre punt per ressaltar és que la diversificació de les activitats afavoreix la participació.

Les diferents associacions tenen estratègies de diversificació d'activitats. Per exemple, a l'Associació de Terrassa, l'esport rei és el futbol. No obstant això, el que fan de tant en tant és oferir a les persones usuàries el que el/la tècnic/a anomena *tastets* d'esports. I si, a partir d'aquí, hi ha una demanda, es plantegen la possibilitat de l'oferta d'aquell esport.

Dins d'aquesta opció de diversificació de les activitats, ens hem trobat casos en què s'intenten oferir activitats pròpies d'altres entorns culturals. Per exemple, l'Associació de Ciutat Vella ha organitzat l'activitat del criquet per la gran població d'origen pakistanès arribada últimament al barri. Aquesta oferta s'ha dut a terme seguint un pla especial, buscant tècnics i tècniques adequats, etc.

■ 2.2. En funció de la gestió de recursos humans i materials

Quan ens hem interessat per les necessitats de formació específica dels tècnics i les tècniques en matèria d'immigració, no sembla que aquesta sigui una inquietud real. A diferència del que passava a les escoles –detectat en la recerca precedent a la qual ja ens hem referit–, no es desprèn aquí una necessitat de formació específica sobre el tema de la immigració. Aquí, tot i que es considera necessari que els tècnics i les tècniques esportius siguin persones formades amb aquesta finalitat, es valora fonamentalment l'experiència sobre el terreny, el que anomenaríem en termes més científics **el treball de camp**. El que més valoren els tècnics i les tècniques, amb referència a la seva capacitació, és que siguin dinamitzadors i motivin els infants. Cal que, a més de conèixer l'esport, coneguin els nens i les nenes. En general, es posa per davant el fet d'acumular experiència més que una formació específica.

En tot cas, es valora la figura d'un coordinador, és a dir, una persona que estigui en contacte amb els nois i noies, els serveixi de referència i els informi de diferents activitats. Així mateix, es valoraria bé un suport al tècnic o tècnica per evitar riscos psicosocials. Aquest servei funciona ja en alguna associació i, en general, es considera positiu. Té com a missió ajudar i donar suport al tècnic o tècnica en els possibles conflictes que puguin sorgir.

En general, es posa de manifest la manca de tècnics i àrbitres. Aquesta situació resulta problemàtica en el sentit que molt sovint comporta canvis al llarg de la temporada que desestabilitzen els equips i, en conseqüència, els i les joves esportistes. La solució apuntada és que els mateixos nois i noies que assisteixen a les associacions com a practicants es formin també com a tècnics o àrbitres. Aquesta solució tindria a més un valor afegit, que és donar responsabilitat als nois i noies. A més a més, pot resoldre un problema d'índole econòmica.

Tots els tècnics i tècniques coincideixen en les dificultats de tipus econòmic que tenen els nois i noies per entrar a qualsevol club esportiu, ja que consideren que les quotes són excessives. Veuen les associacions com l'única via davant d'aquest tipus de limitació. El tècnic del districte de Ciutat Vella de la ciutat de Barcelona remarca, en aquest sentit, que l'únic que diferencia els i les immigrants dels nois i noies autòctons és una qüestió de classe social. Coincideix amb el tècnic de l'Hospitalet de Llobregat i el de Lleida en el fet que les despeses que ha de suportar un club per llicències, arbitratges, lloguers de pista, etc. dificulta la inclusió d'aquests nois i noies en els clubs dels seus barris. És un problema per resoldre: com fer que aquests i aquestes joves en un cert moment puguin fer el salt a un club esportiu sense veure's limitats/ades pel tema econòmic? A Ciutat Vella aprofiten perquè els jugadors i jugadores, ja des de petits, es guanyin uns diners arbitrant les lliguetes internes on juguen nens i nenes més petits. També demanen beques per formar tècnics i tècniques que surtin de l'associació. Aquest fet els beneficia a ells i als mateixos jugadors. Tots els tècnics i tècniques coincideixen en el fet que les beques són molt importants per a aquells col·lectius que estan en condicions socioeconòmiques extremes.

Podem afirmar que la gestió dels espais de pràctica condiona la participació en les activitats esportives. L'opinió dels tècnics i tècniques apunta cap a diverses idees que cal considerar. En tot cas, la situació resulta força diferent entre aquella associació que disposa d'espais propis i aquelles que utilitzen els espais d'altres institucions, com ara escoles, centres cívics, etc. Quan l'associació té un espai propi es considera un privilegi. Els tècnics i les tècniques entrevistats consideren que la majoria d'espais públics, places i zones obertes no estan prou ben dotades per a la pràctica esportiva. De vegades, el principal punt de conflicte es donat perquè irrompen persones que no estan vinculades a l'associació i que tenen altres objectius.

Una iniciativa molt ben valorada és obrir les instal·lacions dels centres escolars per a la pràctica de l'activitat física de barri. Tanmateix, tothom està d'acord en el fet que la dificultat d'aquesta mesura és determinada per la necessitat de personal de supervisió o vigilància.

Els tècnics i les tècniques parlen sobre la importància que té per als joves i les joves la possibilitat de desplaçar-se a altres terrenys de joc en les competicions. Reproduïm les paraules d'un dels tècnics que transmeten molt bé aquesta idea:

En el moment en què surten, la seva manera d'actuar, la seva manera de relacionar-se, canvia una mica, perquè no coneixen tant els paràmetres que es mouen fora d'aquesta, del seu territori, no? Entenen que és el seu territori, però precisament en l'activitat esportiva el que es pretén és això, no? Obrir el seu territori... (entrevista núm. 3-tècnics).

Pel que fa al material esportiu, els tècnics i les tècniques entrevistats consideren que les dotacions de les associacions són suficients. Quant a aquest tema, l'únic problema que s'ha plantejat està en relació amb la manca d'adequació de les mides de cistelles de bàsquet o porteries quan la pràctica es fa en certes escoles.

■ 2.3. En funció de la relació amb la xarxa institucional

En relació amb les institucions escolars, podem dir que l'associació esportiva supleix l'activitat esportiva extraescolar o extracurricular quan a l'escola no s'ofereix. També és una alternativa per a aquell alumnat que arriba a mig curs –situació habitual entre l'alumnat immigrant– i no es pot incorporar amb normalitat en equips que funcionen des de començament del curs escolar. Així mateix, pot ser una via de participació quan l'alumnat no disposa de mitjans econòmics per a la inscripció en activitats extraescolars.

Un fet que es posa de manifest és la dificultat de la continuïtat de les activitats esportives a les escoles en passar de l'ensenyament primari a l'ESO. L'associació esportiva pot també aquí oferir aquesta via de continuïtat.

Les relacions entre escola i associació són diferents en els casos estudiats. Men-

tre que uns tècnics i tècniques es planyen de la manca d'una estructura de relació escola/associacions esportives, a l'Associació Esportiva de Ciutat Vella és la mateixa associació, la que organitza activitats fora d'horari lectiu a les escoles.

Pel que fa a la relació amb les famílies, els tècnics i les tècniques coincideixen a dir que hi ha poca implicació de pares i mares en el sentit que no van a veure els partits i no els acompanyen en els desplaçaments. Sembla que no sempre és per desinterès. Molt sovint treballen en els mateixos horaris de les competicions. Com a factors conflictius principals per causa del context familiar, els tècnics i les tècniques indiquen, en primer lloc, les dificultats a trobar adults que acompanyin en els desplaçaments i, en segon lloc, la poca importància que atribueixen a la pràctica esportiva per part dels seus fills i filles, ja que prioritzen els deures o l'estudi.

Únicament un dels tècnics parla de la religió com a condicionant per a la pràctica esportiva. Comenta que el període del ramadà pot condicionar el joc del jove que el practica, ja que està més dèbil, o si vénen a partir de segons quina hora del vespre, potser acaben de menjar copiosament, amb la qual cosa el seu rendiment minva.

Els tècnics i les tècniques coincideixen a valorar la tasca dels/de les educadors/ores socials. La seva importància rau en el fet que coneixen perfectament els nens i les nenes que estan al carrer, ja que són els professionals que més temps estan amb ells. Fan d'enllaç, moltes vegades, entre les associacions i els nens i nenes. Els/les educadors/ores socials són els que millor poden resoldre els conflictes que hi pugui haver.

Hi ha un reconeixement per part dels tècnics i les tècniques de les accions portades a terme per les institucions polítiques. Fan referència sovint a les subvencions dels ajuntaments, el Pla de barris de la Generalitat de Catalunya... Reclamen, però, més beques i ajuts per als i les joves esportistes, sobretot per a aquells que volen accedir a clubs que tenen unes quotes. Les subvencions d'entitats privades depenen de l'habilitat de saber-les buscar per part de les associacions, ja que hi ha entitats que tenen partides destinades a programes socials, però cal fer-ne la sol·licitud.

■ 2.4. Propostes d'actuació i continuïtat de la recerca

Com a conclusions de l'article podríem indicar algunes possibles actuacions que, segons la perspectiva dels tècnics i tècniques, ajudarien a afavorir la participació, tant en nombre de persones usuàries com en la seva vessant qualitativa:

- Fer campanyes informatives per a les famílies en relació amb la millora del benestar i la qualitat de vida a través de l'activitat física. Fer esment especial a la població femenina.
- Adequar més espais de pràctica esportiva. Incrementar l'ús de les instal·lacions municipals per entitats del barri i del districte. Considerar la possibilitat d'obrir més centres escolars per a la pràctica esportiva de barri.
- Incrementar els ajuts i les beques per a joves esportistes.

- Facilitar la formació dels i les joves esportistes com a àrbitres i tècnics esportius.
- Organitzar estructures per facilitar el treball conjunt d'escoles, associacions de pares i mares, educadors/ores socials, etc.
- Utilitzar els esports com el futbol per als nois o el voleibol per a les noies com a reclam, però diversificant-ne les activitats per donar més possibilitats de pràctica a tothom.

Endinsar-nos en el món de l'associacionisme per fer-ho en el coneixement del vincle entre la pràctica esportiva i la inclusió de la població immigrada, i esbrinar si ha resultat certament enriquidor. Però l'univers de l'associacionisme no finalitza amb les associacions esportives formals. S'obre un ampli món en relació amb les associacions esportives informals i els llocs públics de trobada per a la pràctica esportiva. Estem, doncs, convençuts que un estudi en aquests contextos permetria una mirada més completa d'aquesta realitat.

3. Bibliografia

- Barreto, C. M. «Cultura, deporte e integración social». *Actas del IV Congreso Internacional de educación física e interculturalidad*. Cancún: maig de 2004.
- Carbonell, F. (coord.). *Educació i immigració. Els reptes educatius de la diversitat cultural i l'exclusió social*. Barcelona: Editorial Mediterrània, 2000. P. 132-133.
- Escartí [et al.], *Responsabilidad personal y social a través de la educación física y el deporte*. Barcelona: Graó, 2005.
- García Bonafe, M. i Asins, C. *La coeducación en educación física*. Barcelona: ICE UAB, 1995.
- Lleixà, T. i Soler, S. (coord.) *Actividad física y deporte en sociedades multiculturales. ¿Integración o segregación?* Barcelona: Horsori, 2004.
- Makazaga, A. [et al.] *Actas del Congreso Mujer y Deporte*. Bilbao, 2001.
- PMP i Institute Of Sport And Leisure Policy. *Sport and multiculturalism*. Final report. Bruxelles: European Commission; Dg education & culture, 2004. <http://ec.europa.eu/sport/documents/lot3.pdf> (visita 5-10-2007).
- Sánchez Martín, R. «El deporte: ¿nuevo instrumento de cohesión social?». A: Medina, F. X. i Sánchez Martín, R. (ed.). *Culturas en juego. Ensayos de antropología del deporte en España*. Barcelona: Icaria, 2003. P. 49-71.